

NƏSİMİ QƏZƏLLƏRİNİN RUS DİLİNƏ TƏRCÜMƏLƏRİ HAQQINDA

Kamran Kazımov

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: kkamran@mail.ru

DOI: 10.30546/.2960-1967.2024.1.30

Xülasə. Azərbaycan ədəbiyyatının qüdrətli nümayəndəsi Seyid İmadəddin Nəsimi yaradıcılığı təkcə Azərbaycan, ümumən Şərqi yox, dünya ədəbi camiasında öz dəsti-xətti ilə seçilir və dəyərləndirilir. Keçmiş sovetlər dönmündə şairin yaradıcılığına dini zəmində yanaşanlar, müstəqillik dönmündə Nəsimi yaradıcılığını düzgün dəyərləndirmiş, onun fəlsəfi fikirləri obyektiv tədqiq olunaraq geniş ictimaiyyətə çatdırılmışdır. Bu xüsusda qeyd etmək lazımdır ki, Nikolay Tixonov, Konstantin Simonov kimi XX əsr rus ədəbiyyatının tanınmış simalarının diqqətini cəlb etmiş dahi Nəsiminin yaradıcılığı XXI əsr rus ədəbi mühitinin də maraq dairəsində olmuşdur. Bir çox rus tərcüməçilərinin Azərbaycan şairinin qəzəllərinə, qəsidələrinə müraciət etmələri bir daha göstərir ki, Nəsimi yaradıcılığı ümumbəşər əhəmiyyət daşıyır və onun irsi Azərbaycanın hüdudlarından çox-çox uzaqlarda öyrənilir və təbliğ edilir. Məqalədə dahi şairimizin yaradıcılığının rus ədəbiyyatşünaslığında geniş yayılması barədə müfəssəl məlumat verilir, onun qəzəllərinin rus dilinə tərcümələri haqqında söhbət açılır. Bunlarla yanaşı, Nəsiminin 650 illik yubileyi münasibəti ilə Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi tərəfindən şairin iki yüzdən çox qəzəl, qəsidələrin tərcümələrinin kitab şəklində Moskvada nəşr olunması barədə məlumat verilir.

Açar sözlər: Nəsimi, qəzəl, Tixonov, yubiley, tərcümə

Giriş

Dahi Azərbaycan şairi, Şərqi ən böyük mütəfəkkirlərindən biri sayılan, bu yaxınlarda 650 illik yubileyini təntənə ilə qeyd etdiyimiz İmadəddin Nəsimi yaradıcılığı təkcə Azərbaycanın, daha geniş desək, Şərqi deyil, həm də bir çox Qərbi ölkələrinin alimləri tərəfindən tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Dünya ədəbiyyatının Nizami, Dante, Şekspir, Puşkin, Lermontov, Şota Rustaveli, Höte, Bayron, Nekrasov və digər görkəmli simaları ilə bir cərgədə duran ölməz əsərlər müəllifi Nəsimi dühasına Qərbi Avropa, həmçinin rus alimləri və ədibləri də ayrı-ayrı dövrlərdə müraciət etmişlər. Lakin XX əsr rus ədəbiyyatşünaslığı ilə yanaşı rus bədii ədəbiyyatında da Nəsimi obrazı yaradılmış və onun dünya ədəbiyyatında xidmətləri vurğulanmışdır.

Həm keçmiş sovet dönmündə, həm də müstəqillik dövründə rus tərcüməçilərinin Nəsimi yaradıcılığına müraciət etmələri sübut edir ki, Nəsimi yaradıcılığı ümumbəşər əhəmiyyət daşıyır və onun irsi Azərbaycanın hüdudlarından çox-çox uzaqlarda öyrənilir və təbliğ edilir. Hesab edirik ki, bu mövzunun araşdırılması aktual məsələlərdəndir. Araşdırmamızın da əsas məqsədi dahi şairimizin yaradıcılığının rus ədəbiyyatşünaslığında geniş yayılması barədə müfəssəl məlumat vermək, onun qəzəllərinin rus dilinə tərcümələri haqqında söhbət açmaqdır.

Nəsimi mövzusu rus sovet şairi Nikolay Tixonov yaradıcılığında da öz parlaq əksini

tapmışdır.

N.Tixonov Nəsimi haqqında yazdığı iki məqalədə Azərbaycan mütəfəkkirindən böyük ruh yüksəkliyi ilə danışır, onun şəxsiyyətini və yaradıcılığını yüksək dəyərləndirir

Materiallar və metodlar

N.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” kitabını tərtib edən və kitaba ön sözü yazan R.Tağıyev rus yazıçısının yaradıcılığında və ədəbi-publisistik fəaliyyətində Azərbaycanın tutduğu yeri qabarıq şəkildə üzə çıxarmaq üçün təhlillərinin mövzu dairəsini bir qədər də genişləndirir. Buradan öyrənirik ki, klassik Şərq poeziyasına, o cümlədən Azərbaycanın şeir - sənətinə yaxından bağlı olan N.Tixonov illərdən bəri ardıcıl olaraq mərkəzi mətbuatda N.Gəncəvi, İ.Nəsimi, M.Füzuli, M.P.Vaqif, M.F.Axundov, M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyov, M.S.Ordubadi, C.Cabbarlı, S.Vurğun kimi sənətkarlarla yanaşı, S.Rəhimov, S.Rüstəm, M.İbrahimov, M.Hüseyn, Q.Qarayev, R.Rza və başqaları haqqında ürək dolusu danışır, ədəbiyyat və incəsənətimizin ən gözəl nümunələrini xalqlar arasında məhəbbətlə təbliğ edirdi [4]. O, müxtəlif illərdə bir sıra klassiklərimizin, müasir böyük sənətkarlarımızın yubileylərinin Moskvada keçirilməsinin əsas təşkilatçılarından biri olmuşdur. Məsələn, 1973-cü ildə Nəsiminin anadan olmasının 600 illiyini yüksək səviyyədə keçirmək üçün ümumittifaq yubiley komitəsinin sədri kimi iclaslarda və şəxsi görüşlərində qiymətli, ağıllı məsləhətlər verir və məqalələr yazırdı. Həmin ilin sentyabrında N.Tixonov çoxmillətli sovet ədəbiyyatının ağsaqqalı kimi Nəsiminin respublika yubileyi şənliklərində iştirak etmək üçün Bakıya gəlmişdi .

Nəsimi yubileyinin ümumittifaq səviyyədə vüsət alıb ölkəmizin hər yerində xalqlar dostluğunun əsl təntənəsinə çevrilməsində N.Tixonovun böyük zəhməti xüsusi qeyd olunmalıdır. Böyük şairin yubileyi ilə bağlı rus şairi və yazıçısı iki xatirə məktubunu Nəsimiyə həsr etmiş, yubileyin keçirilməsi haqqında yazmışdır: “Böyük Azərbaycan şairi, Şərq poeziyasının klassiki İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının altı yüz illiyi Şərq və Qərb xalqlarının mədəni həyatında diqqətəlayiq hadisədir” [5, s.49].

İcmal

1973-cü ildə Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin 600 illik yubileyi əvvəlcə keçmiş SSRİ miqyasında keçirildi. Bu yubiley tədbirində ümumittifaq yubiley komitəsinin sədirliyini N.Tixonov öz üzərinə götürmüş, mərkəzi mətbuatda isə “Şair-mütəfəkkir”, “Böyük humanist şair” kimi maraqlı məqalələrlə çıxış etmiş, cəsarətli fikirlər irəli sürmüş və Nəsimi əsərlərinin rus dilinə və xarici dillərə az tərcümə olunduğunu narazılıqla bildirmişdir. Bütün bunlar, əlbəttə ki, onun Azərbaycanın görkəmli filosof şairinə bəslədiyi böyük rəğbət və məhəbbətin təzahürü idi.

Elə həmin ildə o, Nəsiminin yubiley şənliyində iştirak etmək üçün Bakıya gəlir. Şərq poeziyasının klassiki İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirən N.Tixonov Azərbaycan şairinin adını dünya ədəbiyyatının dahi yazıçıları Firdovsi, Nizami, Rustaveli,

Dante, Nəvai, Höte və Puşkin ilə bir sırada çəkir, onun yaradıcılığının tək-cə ədəbiyyatımıza deyil, həm də ümumən Şərq ədəbiyyatına təsirini vurğulayaraq yazırdı: «Nəsimi yaradıcılığında qaldırılan mövzular xeyli sonra yetişmiş Fuzuli kimi Azərbaycan şairlərinin lirikasında, habelə türkmən və özbək şairləri tərəfindən inkişaf etdirilmişdir» [5, s.12].

Nəsimini “insanın azadlıq ruhunun yorulmaz carçısı” adlandıran N.Tixonov, təbii ki, şairin məşhur “Məndə sığar iki cahan” qəzəlini sovet ideologiyası prizmasından ateistcəsinə qiymətləndirmiş və yazmışdır: “O, [Nəsimi – K.K.] güclü və amansız hakimlərə və din xadimlərinə üzünü cəsarətlə tutaraq özünün ilahi bir varlıq olduğunu söyləyir və islam dininin qanunlarından azad olması ilə fəxr edirdi” [5, s.55].

Təbii ki, Nəsimi islam dinini inkar etmək fikrində olmamışdır. O ancaq islam dinini mövhumat kimi yayanları tənqid edərək bu dinə şüurlu şəkildə riayət etməyə çağırmışdır. İslam dininin saflığına N.Tixonov özü də şahid olmuş və sonralar özünün “İslam” şeirində bunu göstərmişdir. Əsərin ideyası belə bir fikri təsdiqləyir ki, dünyada hər şey Allahdan asılıdır və ona tabedir, heç bir şey onun razılığı və istəyi olmadan baş verə bilməz.

Göründüyü kimi, N.Tixonov özü də islam dininin saflığına inanır və vaxtilə Nəsimi şeirinin təhlilində müəyyən yanlışlığa yol verdiyini, yəqin ki, özü də dərk etmiş, “Əl-Qədr gecəsi”ndə isə İslam dininin sülh, əminamanlıq dini olduğunu təsdiqləyir [6, s.49].

N.Tixonov Azərbaycanın humanist şairinin lirik məhəbbət mövzusunda yazdığı şeirlərini qeyd etməklə şairin fəlsəfi şeirləri ilə Azərbaycan dilində fəlsəfi qəzəl janrının əsasını qoyduğunu da xüsusilə vurğulamışdır. O, yazırdı: «Azərbaycan xalqı doğma Azərbaycan dilində poeziyanın inkişafı işində Nəsiminin xidmətlərini yaxşı xatırlayır. Nəsimi fars, hətta ərəb dillərində də şeir yazmışdır. Lakin o, öz poeziyasını Azərbaycan dilində gözəl əsərlər yazan böyük və istedadlı şair kimi yüksəltmiş və şöhrətləndirmişdir. O, dövrünün mütərəqqi, həqiqətən humanist ideyalarının carçısı kimi, öz nikbinliyi və azad düşüncəsi ilə geniş şöhrət qazanmışdır» [7, s.49].

“Ancaq Nəsiminin əsərləri onun ölümündən sonra da geniş yayılmışdır. Şərqdə onun adı böyük klassiklərlə yanaşı çəkilmiş, şeirləri tədqiqatçı-alimlər tərəfindən öyrənilmişdir. Lakin Qərbdə də, Avropanın əsas şəhərlərində də onun əlyazmaları milli kitabxanalarda saxlanılır, görkəmli alimlər şairin həyatı və yaradıcılığı haqqında əsərlər yazırdılar” [7, s.50].

Başqa bir yazısında N.Tixonov Nəsimini belə səciyyələndirirdi: «Nəsimi yaradıcılığının bütün tədqiqatçıları uzun illərdən bəri onun sənətinə yüksək qiymət vermiş, onun simasında böyük bir şairi görmüşlər.

Tək-cə humanist ideyalarla zəngin olan yaradıcılığı deyil, həm də şəxsi dəyanəti, insan səadəti uğrunda böyük və misilsiz hünəri gələcək nəsillərin nəzərində onu ölməz bir insana çevirmişdir» [8, s.58-59].

N.Tixonovu ən çox narahat edən böyük şairin əsərlərinin həmin vaxta qədər rus dilinə və xarici dillərə az tərcümə edilməsi idi. Lakin N.Tixonovun bu istəyi də son illər reallaşmaqdadır. Düzdür, Nəsiminin məşhur “Məndə sığar iki cahan” qəzəli hələ

N.Tixonovun sağlığında rus ədəbiyyatının digər görkəmli nümayəndəsi Konstantin Simonov tərəfindən tərcümə olunmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatına kifayət qədər bələd olan K.Simonovun dahi Nəsimi yaradıcılığına, onun qəzəlləri içərisində xüsusi ilə seçilən bu qəzəlinə tərcüməçi kimi müraciət etməsi rus ədibinin ədəbiyyatımıza olan sonsuz məhəbbətindən xəbər verir.

Konstantin Simonovun tərcüməsinin keyfiyyətini qiymətləndirməmişdən öncə, qeyd etmək yerinə düşərdi ki, tərcüməçi qəzəlin ümumi məzmununu poetik şəkildə rus oxucusuna çatdırmağa müvəffəq ola bilmişdir. Bəzi sərbəstliyə yol verilməsinə baxmayaraq, qəzəlin ümumi məzmunu, poetikliyi və dərin məna çalarlılığı qorunub saxlanılmışdır. Müqayisə üçün bir neçə beyti həm orijinalda, həm də tərcümədə vermək məqsədəuyğun olardı:

Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam,
Gövhəri-laməkan mənəm, kövnü məkana sığmazam.

Ərşlə fərşü kafü nun məndə bulundu cümlə çün,
Kəs sözünüvü əbsəm ol, şərh-i-bəyana sığmazam [1, s.7].

В меня вместятся оба мира, но в этот мир я не вмещусь:

Я суть, я не имею места — и в бытие я не вмещусь.

Все то, что было, есть и будет, — все воплощается во мне,

Не спрашивай! Иди за мною. Я в объяснения не вмещусь [6, s. 20].

və ya:

Kimsə gümanü zənn ilə olmadı həqq ilə biliş,
Həqqi bilən bilir ki, mən zənnü gümana sığmazam.

Sürətə baxü məninə surət içində tanı kim,
Cism ilə can mənəm, vəli cism ilə cana sığmazam [1, s. 7].

Предположеньем и сомненьем до истин не дошел никто:

Кто истину узнал, тот знает — в предположенья не вмещусь.

Поглубже загляни в мой образ и постарайся смысл понять, —

Являясь телом и душою, я в душу с телом не вмещусь [6, s.20].

Sonrakı dövrlərdə də dahi Azərbaycan şairinin yaradıcılığına maraq artmış, Şərq poeziyasında özünəməxsusluğu ilə seçilən qəzəl janrının tərcüməsinə daha çox yer verilmişdir. Belə ki, rus tərcüməçilərindən Anatoli Starostin, Tatyana Streşnyova, Naum Qrebnyov Nəsiminin bir çox qəzəllərini rus dilinə tərcümə etmişlər. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Seyid İmadəddin Nəsiminin iki yüzdən çox qəzəl və

rübai, qəsidə, məsnəvi və tərcibəndlərinin K.Simonovun, N.Qrebnyovun, A.Plavkinin, S.İvanovun, T.Streşnyovanın, N.Qlazkovun, D.Vinoqradovun, İ.Solovyovun və P.Axundovanın tərəfindən etdikləri tərcümələri 2019-cu ildə Moskvada “Azərbaycan ədəbiyyatı klassikası” seriyasından “Və həqiqətin yolu mən özüm oldum” (И стал Путем Истины я сам) adı altında Moskva Yazıçılar Birliyinin “У Никитских ворот” nəşriyyatında nəşr olunmuşdur [2]. Kitabın tərtibçisi və ön sözünün müəllifi Püstə Axundova “Поэзия вечной истины” adlı məqaləsini ölməz şairimizin həyat və yaradıcılığının bir sıra məqamlarına həsr etmişdir [6, s.3-15]. Məqalədə Nəsimi yaradıcılığının önəmli xüsusiyyətlərini vurğulayaraq, dahi şairimizin Azərbaycan ədəbiyyatı qarşısındakı xidmətlərini rus oxucularına aydın şəkildə təhlil edərək, onun ədəbi dilimizin zənginləşməsindəki rolunu da qabarıq şəkildə şərh edən P.Axundova yazır: “Nəsimi nəinki Azərbaycan ədəbi dilinin əsasını qoymuş, onu yeni ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmişdir, o, dilimizin zəngin imkanlara, poetik çevikliyə, ifadəliliyə malik olduğunu hərtərəfli nümayiş etdirmişdir” [6, s.11]. “И стал Путем Истины я сам” kitabı Azərbaycanın görkəmli şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinə həsr olunmuş və Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi tərəfindən Moskvada nəşr olunmuşdur. Bu kitab Rusiya Dövlət Kitabxanası, Rusiya Milli Kitabxanası, Rusiya Federasiyası Prezident Administrasiyası Kitabxanası, Rusiya Federasiyası Parlament Kitabxanası, M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası daxil olmaqla Rusiya Federasiyasının iyirmi böyük və nüfuzlu kitabxanasına təhvil verilmişdir [3].

Düzdür, tərcümələrin keyfiyyəti xüsusi tədqiqat obyektinə olduğu üçün bu mövzuya ayrıca baxılmasını məqsədmüvafiq sayırıq.

Nəticə

Bütün bunlar belə deməyə əsas verir ki, Nəsimi yaradıcılığı dünya miqyasında öyrənilməkdədir və haqlı olaraq bu dühanın adı dünya ədəbiyyatının dahi yazıçıları Firdovsi, Nizami, Rustaveli, Dante, Nəvai, Höte və Puşkin kimi mütəfəkkirlərlə bir sırada çəkilir. Azərbaycan mütəfəkkirinin yaradıcılığı hazırda rus dilində əhatəli öyrənilməkdədir və bu bizə əsas verir ki, gələcəkdə Nəsiminin həmişə aktual səslənən əsərləri rus dili ilə yanaşı, digər Avropa dillərinə də tərcümə olunaraq geniş yayılması, Azərbaycan ədəbiyyatının daha güdrətli və çoxşaxəli olmasını dünya ədəbi ictimaiyyətinə çatdırılması vacib məsələdir.

Ədəbiyyat

1. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri, (2004). II cildə, II cild, “Lider nəşriyyat”, Bakı, 376 s.
2. <https://manera.az/index.php?newsid=9655>
3. <https://report.az/edebiyat/nesiminin-qezeller-toplusu-rusiya-kitabxanalarinda-yerlesdirilib>
4. Tağıyev Rasim. (1985). *Xatirələrdə yaşayanlar*. Bakı, Azərnəşr, 231 s
5. Tixonov Nikolay. (1979). “*Azərbaycan dəftəri*” (şeirlər, məqalələr, xatirələr, məktublar, çıxışlar). Azərbaycan dilinə tərcümə. Tərtib edəni və ön sözün müəllifi filologiya elmləri namizədi Rasim Tağıyev. Bakı, “Yazıçı”, 192 s.
6. “И стал путем истины я сам... С. И. Насими”. (2019). *Сост. и авт. примеч. П. Ахундова. Гос. центр перевода Азербайджана*, “Изд. "У Никитских ворот, Москва, 240 с.
7. Тихонов Н.С. (1983). *Стихи, поэмы о Кавказе. Орджоникидзе*. Издательство “Ир”, 159 с.
8. (“Азербайджанская тетрадь” – с. 90-110, и др. 13 стих.)
9. Тихонов Н.С. (1985). *Собрание сочинений в 7-томах, т. II. Пути Востока*. Кавказ. Рассказы горной страны. Москва – “Художественная литература”, 542 с.

CREATIVITY OF NASIM IN RUSSIAN LITERATURE

Kamran Kazimov

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

The work of Seyid Imadedin Nasimi, a powerful representative of Azerbaijani literature, is distinguished and appreciated not only in Azerbaijan, but also in the world literary community. Those who approached the poet's work on a religious basis in the former Soviet period, during the period of independence, Nasimi's philosophical ideas were properly evaluated and the poet's philosophical ideas were objectively studied and conveyed to the general public. In this regard, it should be noted that the genius Nasimi's creativity, which attracted the attention of well-known figures of the 20th century Russian literature such as Nikolay Tikhonov and Konstantin Simonov, was also of interest to the 21st century Russian literary environment. The fact that many Russian translators turn to the Azerbaijani poet's ghazals and odes shows once again that Nasimi's work is of universal importance and his legacy is studied and propagated far beyond the borders of Azerbaijan. The article talks about the wide spread of our genius poet's creativity in Russian literary studies. Also, on the occasion of Nasimi's 650th anniversary, the Azerbaijan State Translation Center published more than two hundred ghazals, odes, etc. of the poet. the publication of the translations in the form of a book in Moscow is highlighted.

Key words: Nasimi, ghazal, Tikhonov, anniversary, translation

ТВОРЧЕСТВО НАСИМИ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Кямран Кязимов

Лянкяранский государственный университет, Лянкяран, Азербайджан

Творчество видного представителя азербайджанской литературы Сеида Имадедина Насими известно и ценится не только в Азербайджане, но и в мировом литературном сообществе. В постсоветский период многие подходили к творчеству поэта на религиозной основе, а в период независимости, философские идеи Насими получили должную оценку, эти идеи поэта были объективно изучены и доведены до широкой публики. В этой связи следует отметить, что творчество гениального Насими, привлечение внимания таких известных деятелей русской литературы XX века, как Николай Тихонов и Константин Симонов, вызвало интерес и для русской литературной среды XXI века. Тот факт, что многие российские переводчики обращаются к газелям и одам азербайджанского поэта, еще раз показывает, что творчество Насими имеет общечеловеческое значение, а его наследие изучается и пропагандируется далеко за пределами Азербайджана. В статье говорится о широком распространении творчества нашего гениального поэта в русском литературоведении. Также, освещается книга переводов более двухсот газелей, од и т.д. поэта, по случаю 650-летия Насими в Москве, Азербайджанским государственным центром перевода.

Ключевые слова: Насими, газель, Тихонов, юбилей, перевод

Daхil oldu: 03.07.2024;

Çара qəbul edildi: 30.07.2024;

Çap edildi: 05.09.202